

megoldhatók a versek kibogozhatatlannak tetsző problémái. Igaz, ezzel megváltozott a Rozália-versek valóság-értéke: ép az halványul fikcióvá, ami idáig egyetlen biztos tényként élt a köztudatban. (Ha valaki mégis ragaszkodna ahhoz, hogy kellett lennie egy leánynak, aki meghalt, — vizsgálódhat egy olyan föltevessel, hogy a diák Csokonai egy ilyen »testvér« távoli vonalzat is átélhetett.) A többi Rozália-vers hősnője fizikailag életben maradt, de a *költőre nézve* meghalt. Meghalt a »szerelmes Rózsi«. — Még azután jó sokáig megmaradt Juli, a hív barátné; delassanként az is átváltozott, elmatrónásodott Dóriszá. Még 1800-ban megfellebbezte végzetét, — erről tanúskodik a Blumauer-kritika utóirata. Sőt 1803-ban, már özvegyen, annyira büvöletébe vonta a szellemileg örökifjú költőt, hogy ismét Rózsi-verseket írt. Végül azonban mi maradt? Trepida zelotypia, — aki mellett — isten ments — még éppen stuccer is lehetne az ember — az irodalom kedvéért!

* * *

Csokonai kritikai kiadása teszi sürgőssé a Rozália-kérdés tisztázását, nem holmi turkáló szándék „a költő magánéletében”. Nem is magánügy, ami a lángész alkotásait értékesebbé teszi. Tudom, milyen régi, vonzó hiedelmet kell megsemmisítenem egy kevésbé vonzó kedvéért, Sajnos, az eddigi föltevés semmit nem magyarázott, ezzel viszont Csokonai műveinek, leveleinek máig megoldatlan rejtelméi sorra tisztázhatók. Alakja így még tragikusabb ugyan, de élőbb, mint amilyenek idáig ismertük.

Tegyük hozzá: Földiné alakja nem ri ki irodalmunk „múzsái” közül.

Társadalmi alapon nem nehéz megtalálnunk azt a magyarázatot, amely megvilágítja líránk nőalakjainak néhány közös riasztó vonását.

A költő minél különb, annál különbet vár a szerelemben is. De az osztálytársadalmak kivételes asszonyai, akikre a nagy költői egyéniségek igényt tartottak, szinte törvényszerűen ütköztek bele a korlátokba, s váltak rosszhíruékké. Lehetett-e Balassi tartós ihletője más, mint egy Losonczy Anna? Vagy Petőfié más, mint aki egy országot ingerelt maga ellen, mikor valóban eldobta az özvegyi fátyolt? S ki más nyűgözhetette le Rousseau legnagyobb tanítványát Debrecenben, mint az a nő, aki végül a legsötétebb emléket hagyta maga után? Ép azzal vesztette magába ezt a Melieszt ez a Rozália, mert már asszony volt, s ő irtózatos: ép a Földié!

Weszprémi Juliannára ne úgy gondoljunk végső sorban, amivé torzult és züllött az élete, beoltva egy merev társadalomban a polgári irodalom érzelmi anarchiájának vírusaival. Csokonai Rozáliáját, igazi mivoltában, a *Tempefői* és a *Csókók* jeleneteiben kell keresnünk. Földiné érdeme, hogy modellt tudott állni ilyen alakokhoz, s örök dalban ragyog előttünk:

Hadd szakasszalak le, édes
Rózsaszál: szép vagy te már.
Hej, ha meglát, hány negédes,
Hány kacér leánya vár!

Nem, nem! egy leány se nyissa
Büszke fűzőjét terád,
Ültetőd kedves Julissa
Néked újabb kertet át.

Ott kevélykedj bitoroddal
Ékesebb bíborja közt!
Ott kevélykedj illatoddal
Kedvesebb illatja közt!

MAGYAR BÁLINT

A NEMZETI SZÍNHÁZ ÁTKÖLTÖZÉSE A NÉPSZÍNHÁZBA, 1908-BAN

A színházi szakmai köztudatban a Nemzeti Színháznak 1908-ban történt átköltöztetése a Népszínház épületébe úgy él, mint az első világháború előtti idők egyik jellemző panamája. Ezen az sem változtat, hogy a hivatalos színházi történetírás később igyekezett ezt a kormányzati gesztiót igazolni, az átköltözés melletti okokat súlyosbítva, az ellene szólókat pedig lényegtelennek tüntetve fel. Nem helytelen, ha emlékezetünket kissé felfrissítve összefoglaljuk az akkori eseményeket és megmagyarázzuk a Nemzeti Színház azóta is megszakítatlan száműzetésének okát. Meg kell jegyeznünk, hogy az ehhez szükséges írásos tanúságok niind hozzáférhetőek: felkutatásukhoz nincs szükség a szerencse segítségére.

A magyar színészet történetének legnagyobb eseménye a Nemzeti Színház 1837. évi megnyitása volt. Ötven év sokszor reménytelennek látszó, szizifuszi munkájával épült fel a ma a Rákóczi-út 1. szám alatt éktelenkedő telken színészetünk állandó hajléka, még így is Földváry alispán gyors akciója eredményeképpen, háttérbe szorítva Széchenyi hosszabb időre szóló elgondolását.

Nincs okunk tagadni tehát, hogy a Nemzeti Színház már megnyitásakor az ideiglenesség bélyegét viselte magán. Széchenyi alaposan megépitett, valóban állandó színházat tervezett a nemzet számára, de kérdése, hogy a reformkor hátralévő másfél évtizede elegendő lett volna-e erre és a szabadságharc leveretése nem toltá-e ki a bizonytalan jövőbe a megvalósítását? A Nemzeti Színház így a kellő pillanatban mégis tető alá került és teljesítette feladatát nemzeti fellendülésünk nagyszcrű évtizedében, a nagyvenes években.

Az idő előrehaladtával azonban kezdtek kiütközni a gyors, szinte hevenyészett építkezés hátrányai. A Nemzeti Színház állapota, építkezési, tatarozási, korszerűsítési problémái a század második felében szinte percra sem kerültek le a napirendről. A hetvenes években Szigligeti Ede igazgatása, Paulay Ede főrendezőse idején az eredetileg jegenyefák közt álló, szerényen klasszicizáló, skatulyászerű kis épület új külöt kapott: díszes homlokzat került elébe és a telek még szabadon álló, vagy szabaddá tett részeire emelt bérházakkal egybeépítve méltó lett a gyors iramban fejlődő, nagypolgári magatartást öltő fővárosához.

Szerkezetileg azonban ez az átépítés nem segített rajta, tűzbiztonságán, terjeszkedési lehetőségein pedig csak rontott. A megnyitás után ötven év telt el, majd hatvan év, hatvanöt; elérkezett a századforduló. A millenáris mámorban élő közönség egyre jobban szegyenkezett a magyar dráma szegényes, az Opera pompája mellett erősen szürkenek ható hajléka miatt. Az ucca felől jól mutató épület belül már kissé megrokkant. A tartógerendák korhadni kezdtek: ezt a közönség nem vehette észre, de azt igen, hogy a páholyok és az erkély faváza a tűzvész fenyegető rémét idézi feje fölé. A színházi világ ekkoriban még a Ringtheater katasztrófája okozta idegmegrázkódtatásban élt. 1881-ben gyulladt ki Bécs e nagy színháza és minthogy a befelé nyíló ajtókat a pánikban menekülő közönség maga torlaszolta el, vagy ötszáz, szárazozást kereső, gyanútlan vendég pusztult el a tűzben. A mai tűzbiztonsági intézkedések legnagyobb részének eredete a borzalmas katasztrófa tanulságaiban kereshető. Ettől kezdve nyílik a színházakban minden ajtó kifelé. Ettől kezdve választja el a vasfüggöny és vasajtók rendszere a nézőteret a színpadháztól és tartják be szigorúan a dohányzási tilalmat, a legutóbbi időkben enyhítve csak kicsit rajta.

A Ringtheater pusztulására két évtizeddel később Budapest egyik nagy áruházának szintén sok áldozatot követelő tűz-észe duplázott rá. A tűzrendészeti ellenőrzés még az előzőknél is sokkal szigorúbb lett (a színházakban *sehol* sem engedték meg a dohányzást) és minthogy a Nemzeti Színház kényes pontja éppen a tűzbiztonság volt, az az egyéb fogyatékosságokhoz járulva világhossá tette, hogy a hetven éves épület utolsó éveit éli. A teljes átépítésről nem is volt szó: a finom, rokonszenves, biedermeier színház akkor is áldozatul esett volna a századforduló kegyeletlen rombolásainak, ha szolidabban, időtállóbban épült volna meg, a bécsi Burgtheaterhez, vagy a berlini Staatliche Schauspielhaushoz hasonlóan, melyeknek sikerült túlélniük a parvenü városépítészetnek ezeket az évtizedeit.

Az új Nemzeti Színház felépítése tehát végérvényesen időszerűvé vált. Egy 1893-as javaslat már felsorolja az építkezésnek és hely kiválasztásnak a problémáit, majd négy évvel később az akkori intendáns kivitelező céget is ajánl Fellner és Helmer személyében, akik az Osztrák—Magyar Monarchia területén több mint ötven színházat építettek, köztük a budapesti Népszínházat, Vigszínházat, Fővárosi Orfeumot (Fővárosi Operettszínház) a pécsi, szegedi, soproni stb. színházakat.

A legfontosabb kérdés: hol épüljön fel az új színház? A régi helyen-e, vagy pedig másutt, ami a közlekedést tekintve ugyanolyan jónak, terjeszkedésre pedig alkalmasabbnak látszik a Rákóczi-út 1. szám alattinál. A régi hely mellett a megszokáson kívül az adományozó Grassalkovich herceg azon kikötése is szólt, mely szerint ha a telket nem használják fel a Nemzeti Színház céljaira, az a családra száll vissza. A család pedig résen van és nyomban pert indít, amint valami halvány remény látszik az időközben horribilis értékűvé vált telek megkaparintására. Részben ez okozta, hogy válogatás közben végül is mindig az eredeti elképzeléshez kanyarodtak vissza.

Alkalmas helyiséget kellett hát keresni, ahol a Nemzeti Színház ideiglenesen, az építkezés ideje alatt, megtarthatná előadásait. Ezen a ponton került előtérbe a Népszínház épülete, még pedig olyan gyorsasággal, olyan rajtaütésszerűen, mely nem csupán így, évtizedek távlatából kelti fel az érdeklődők gyanúját, hanem éppen elég szókimondó vitára adott alkalmat a maga idejében is.

A Népszínház 1875-ben nyílt meg a Kerepesi-út és a Sertés kereskedő-utca sáv választásánál és ma is ugyanazon a helyen áll, amikor a Kerepesi-utat már régen Rákóczi-útnak a Sertés kereskedő-utcát pedig Népszínház-utcának hívják. A korábban külvárosias környék

hamarosan megváltozott. A színház előtti viskókat lebontották: a helyükön alakult ki a Blaha Lujza-tér. Mögüle is eltűntek a megrókkant, falusias házak: az épülő körútnak adtak helyet. Az olcsó külvárosi telekre épült színház a Nagykörút megépítése révén egy-kettőre a főváros legforgalmasabb pontjára került, és a kisebb igényű közönségre támaszkodva évtizedeken át szinte magához is ragadta a Nemzeti Színház népszerűségét. Itt került színre a fénykorukat élő népszínművek, itt hódított teret a közkedvelt új műfaj, az operett és különleges produkciók raffinált színpadi trükkökkel itt értek el százötvenes-kétszázás szériákat, mint az Utazás a föld körül nyolcvan nap alatt Verne Gyula regényének látványos dramatizálása, a változatos technikai fogásokra épített tákolmány, az Ördög pirulái, vagy a millenáris felkesedésre épült Ezer év, ez az összefüggéstelen történelmi képsorozat.

Azonban e különleges produkciók divatja sem tartott örökké. Az operettkultusz is hullámvölgybe érkezett és a közönség kíváncsián fordult a megnyíló új színházak, a Vígsházak, a Magyar Színház és a Királyi Színház felé. A Népszínház kezdett »rosszul menni«. Utolsó-előtti igazgatója, Vidor Pál 1907-ben a titkári irodában öngyilkos lett.

Utána új vállalkozó vette bérbe a színházat. Előkelő, finom dilettáns: Máder Rezső, aki előzőleg már az Operát is igazgatta, majd később oda is tért vissza. Tíz évre kapta meg a koncessziót és »könnyed eleganciával« vágott neki a nehéz feladatnak. Nem volt egyedül. Az alpári dolgokkal, a pénzügyekkel társa foglalkozott, Bálint Dezső, egyike a századforduló skrupulustalan színházi fezőreinek. Társulásuk azonban egy évi vergődés után, 1908 nyarán megbukott. A nyilvánvaló bukást mindenki tudomásul vette, csak a Vallás- és Közoktatásiügyi Minisztérium nem. A színházak ekkor kerültek át a Belügyminisztérium hatásköréből a kultusz-tárcáiba. Helyesen, mert a Belügy-ben a többi »rendőri ügy« között szerepeltek és remélni lehetett, hogy itt a kulturális tényezőket megillető módon fognak velük foglalkozni. A miniszter Apponyi Albert volt, aki első feladatul kapta a Nemzeti Színház építkezésének kérdését.

Meg is oldotta. Az állami adminisztrációban valóban bámulatos gyorsasággal napok alatt eldől a Nemzeti Színház használhatatlanságának, lebontásának, és a Népszínház bérbevételének ügye. Június 23-án Máder Rezső meg látszólag a legnagyobb nyugalommal egyszerre hét felterjesztésben fejtegette további munkásságának részleteit. Vízvezeték beszerelést kérte az igazgatói szobába, a világítási berendezés javítását javasolta, a lépcsőházi lino-leumburkolat, illetve a megrongálódott külső vakolat megigazítását reklamálta, egyesíteni szeretné az elővételi- és a napi pénztárt, míg a megüresedő, Népszínház-ucca felé eső pénztárhelyiségben fodrásműhelyt kíván nyitni a későn érkező közönség számára (1), és legelső-sorban a gombamódra szaporodó kabaré-kabarek színházcsábításai, és a megnyíló Royal-Orfeum konkurrenciája ellen kér oltalmat. Csupa olyan téma, ami távolabbi szándékokra utal. Pedig ebben az időpontban Máder Rezső, akinek a sajtó hangsúlyozta ügynevezett finom ízlését és úri magatartását, már bizonyára megállapodott Apponyival az átvételre vonatkozóan.

Nem is lehetett másképen. Hiszen egy hét mulva bombaként robbant ki az átköltőzködés ügye. A Pesti Hírlap július 1.-i számában »A legújabb kulturális mérnyelet« címet adja híradásának és úgy jellemzi, hogy »erkölcstelen, célszerűtlen és helytelen eljárás, mely a köz-tisztesség súlyos sérelmével járna.«

A felelős tényezők idegei azonban elég erősek voltak. Néhány nap mulva a félhivatalos »Politikai Érteitők« című könyvomatásban rövid közlemény jelent meg arról, hogy a népszínművek tulajdonképpen a Nemzeti Színház feladatkörébe tartoznak, viszont itt szűk a zenekar (1) tehát zenés darabokat nem lehet színházhoz, a színház egyébként is tűzveszélyes, ezért a miniszter »nem utasította vissza a Népszínház jelenlegi igazgatóinak ajánlatát a Népszínház átadására vonatkozóan.« Apponyi is nyilatkozott. »Még nem írtam alá a szerződést, de nem adhatok biztosítékot arról, hogy ez nem is fog megtörténni« — mondta, majd kifejtette, hogy »nem akarom senkinek az érdekeit megsérteni és azért a Népszínház jelenlegi vezetőivel... egyetértőleg akarom a kérdést dűlőre juttatni.«

Eppen erről volt szó. Abban az időben, amikor a kormányzatot egyáltalán nem hatotta meg a dobraütött kisegisztenciák, az Amerikába vándorló nincstelnek sorsa, egyszerre szükségességnek látszott, hogy egy bukott igazgatóval egyezkedjék. A Pesti Hírlap július 3.-án ezt írta: »A Népszínházat nem szabad megszüntetni a Nemzeti Színház kedvéért. Helyesebben a Népszínház jelenlegi igazgatóinak a kedvéért, hogy azokat a bajból kisegítsék.« Farkasházy Zsigmond képviselő július 4.-én interpellált ebben az ügyben, hangsúlyozva annak erkölcsstelenségét, hogy érdemtelen vállalkozók az államkincstár kárára jelentékeny anyagi haszonra teygenek szert. »Nem lehet túrni — mondja —, hogy nagy pénzzel kártalanítsanak olyan spekulánsokat, akik betolakodnak egy színházba és tönkreteszik azt!«

Mindez azonban már nem akadályozhatta meg a fejleményeket. A Pesti Hírlap »Con-summatum est! Megkondulhat a lélekharang« címen érzelmes tudósításban parentálta el a Népszínházat, az Apponyi kultuszminiszterségéhez fűződő szegényletes tényről beszélve. Július 17.-én pedig közölte a bérleti szerződés teljes szövegét. Az államot esszerint a következő kiadások terhelték:

A Népszínházi Bizottmányak :

a háralévő 9 évi bér	540.000.— K.
díszletpótlék	90.000.—
a Népszínház nyugdíjintézete részére	282.000.—
(mindhárom tétel a bukott igazgatók kötelezettségeinek átvállalása)	

Közvetlenül Máder és Bálint részére :

kártalanítás	700.000.—
9 évi fizetésük pótlása	270.000.—
9 évig 2 ingyen-páholy	36.000.—
ruhatár- és büffébérlet	225.000.—
a műhelyház bérlete	36.000.—
	<hr/>
	2,179.000.— K.

Ugyanekkor az új Nemzeti Színház felépítésére előirányzott összeg 2.000.000.— korona volt. Az állam tehát e bérelti szerződés értelmében a jelzett kétmillió koronáért nem építette fel az új Nemzeti Színházat, hanem az összeget jócskán megtétezve, bukott üzlemberek részére fizette ki.

Apponyi Albert az említett, Farkasházy-féle interpellációra válaszolva szintén a tűzveszélyességre hivatkozott, hangsúlyozva, hogy ő nem hajlandó könnyelműen veszélyes helyzetbe hozni a színház látogatóit. Kijelentette, hogy cselekedetében három szempontra van tekintettel. Először arra, hogy az állami pénzügyeket túlságosan ne károsítsa (erre a fenti szerződés pontos választ ad), másodsor, hogy kulturális érdekeket ne sértsen (erről alább lesz szó), harmadszor pedig, —saját szavai szerint — hogy : »a humanizmus szempontjából tiszteletreméltó és az én részemről is minden körülmények között figyelmemben részesítendő egyéni érdekeket ne sértsem.« (Ehhez viszont nincs hozzátennivaló : ez a mondat önmagáért beszél.)

Mik voltak ezek a »figyelmemben részesítendő egyéni érdekek«?

Az ebben az ügyben készített, 1908 augusztus 4.-én kelt miniszteri feliratban Apponyi az uralkodó elé terjeszti, hogy Máder és Bálint »... a következő feltételek mellett ruházták át... bérelti szerződésüket a Nemzeti Színházra«. Nem kívánunk terjengősek lenni, ezért csak egy tételre térünk ki, ami a fenti részletezésben mint 225.000. koronát kitevő ruhatári- és büffébérleti díj szerepel. A feliratban erről ez olvasható : »... nem volt lehetséges másképen intézni el ezt a kérdést, mivel az eddigi bérlők a ruhatárt és a cukrászdát a bérelti idő tartamára albéreltbe adták ki és a tíz évi bért felvették előre«. Mindenki előtt világos, hogy ez már a kriminalitás körébe tartozik. Szerencsére a kormányzat erről hivatalosan nem vett tudomást, hanem úgy tett, mintha hálásnak kellett volna lennie a bukott vállalkozóknak a bérlet átengedéséért (a ruhatárral és a büffével együtt).

Az említett interpellációra adott válaszában Apponyi azt az önértetes kijelentést tette, hogy az egész akció »az államnak nem fog pénzébe kerülni«. Mikor pedig Farkasházy gúnyosan közbeszólt : »Mi az, talán ingyen engedi át Bálint?« a következőképpen oktatta ki : »Természetesen, aki valami jognak a birtokában van, és azt másra átruházza, ezért kárpótlást kér.« Majd így fejezi be : »Pozitíve állíthatom, hogy az egész áldozatot, amely cbből a szempontból hozandó lesz, bőven kárpótolja a várható jövedelmi többlet.« A feliratban pedig részletesen kimutatja, hogy mivel a Népszínház befogadóképessége nagyobb a Nemzetiéniél, a bevétel is emelkedni fog, még pedig a kilenc év alatt pontosan 720.000.— koronával. Minthogy pedig ez meghaladja a kártalanítás összegét (1), az állam csak a kamatokat vesztí el, tehát aránylag könnyen oldja meg az átmenettel járó nehézségeket.

Apponyi Albert itt meglepő könnyedséggel csak a hétszázettes effektív kártérítést emeli ki a több, mint kétmillió összegből. Az összes többi tételt említetlenül hagyja, úgyszintén nem szól arról a kárról sem, amely a régi Nemzeti Színház lebontásával éri az államot, elveszítve a két bérház jövedelmét is. Pedig még itt is kártérítést kellett fizetni hosszúlejáratú bérlőknek, így az Országos Kaszinó-nak és Szikszay Ferenc vendéglősnak.

Ezt az arcpirító felterjesztést Apponyi Albert 1908 augusztus 4.-én írta alá és Ferenc József augusztus 25.-én szankcionálta. A Pesti Hírlap ezt fűzi hozzá : »Más országban ilyen botrányos ügyletbe okvetlenül belebukna a miniszter. Nálunk? Egy pár napig talán még beszélnek róla, aztán napirendre térnek fölötte.«

Így is történt. Maga a Pesti Hírlap is belenyugvó hangon regisztrálta a Nemzeti Színház é:adkezdését az új épületben. Ott, ahol a Nemzeti Színház ma is játszik és ami ma sem alkalmasabb erre a célra, mint ahogy azt 1908-ban mindenki egyhangúan megállapította, A »három nap«, amíg a csodák tartanak, elmúlt és a kérdést nem bolygatták többé. Ha mégis

szóba került, nem a panamát feszegették, csupán a »nagy múltú intézmény«-nek, a Népszínház-nak a megszüntetését siratták. Így az egész felháborodás hamarosan beletorkolt a »régí jó idők« könnyes-borongós emlékezésébe.

Ezen nem is lepődhetünk meg, ha megfigyeljük a Népszínház ügye körül kerekedett ellenzékieskedő játékot, ál-ellenzéki hangulatot. Látjuk, hogy a két bérlőtárs közül csak Bálint Dezsőn porzottak az ütések. Mádert mindenki kímélte, legfeljebb lesből csíptek egyet-egyét rajta. A Nap július 2.-án már úgy értesült, hogy Mäder minden jogát közjegyző előtt Bálindra ruházta. A Pesti Hírlap július 7.-én arról tudósít, hogy Mäder nyaralni ment: a divatos ausztriai fürdőhelyen, Mödlingben, üdül, Bálint intézi a likvidálás ügyét. Farkasházy képviselő ismertett felfoglalásában elítélve a spekulánsokat, kijelenti, hogy szavai nem Mäderre vonatkoznak. Porzsolt Kálmán, a Népszínház egykori igazgatója még a miniszterre is tekintettel van. »Itt valamiféle jogtalan magánérdek játszik bele a közérdekbe, amit a jóhiszemű miniszter nem lát meg.« — írja finoman. Végül a Pesti Hírlap 12.-én bizonyos szál-longó híreket emleget, melyek szerint: »bécsi aulikus befolyás akarja kormánypénzzel kiszabadítani Mádert az aryaagi válságból«.

Mäder Retszó ugyanis Ferenc Ferdinánd trónörökös gyermekeinek volt a zongoratanárja. Ez tény. Állítólag még szorosabb kapcsolata is volt a császári udvarral. Ez viszont pletyka. Mindenestre volt rá ok, hogy felelős személyek olyan bámulatraméltó vakságról és korruptságról tegyenek tanúságot az ügyében. »Így még nem csaptak be soha minisztert, kormányt, — írja a Pesti Hírlap — csak az a kár, hogy ezt az üzletet az adófizető polgárok keservesen szerzett garasai siratják.« Mádert tehát láthatóan kímélték és így jogosan kételkedhetünk az egész ellenzéki vihar őszinteségében. Július volt, az újságok részére s fenyegető »uborkaszegző«. A Pesti Hírlap ebben az évben »A Népszínház ügye« segítségével lábolt át a veszélyen. Rovatott nyitott evvel a címmel és ha más új híre nem akadt, az ismert dolgokat írta meg újra, vagy a színházi világban bőven adódó személyi sérelmeknek adott hangot. Vidékre került színészek panaszos leveleit közölte, akikkel már évekket előbb rosszul bánt a Népszínház akkori direkcója, vagy könnyeket sirt az uccára került tagok felett, akikkel Bálint Dezső valóban bianco-nyugtákat iratott alá előlegkéréskor, végkielégítésüket ismertetve el velük. Ez volt az ellenzéki magatartás. A kormányparti Pesti Napló viszont »elbagatellizálta« az egész kérdést. Nem-igen írt róla, csak ha elkerülhetetlenül szükségesnek látszott, mint a képviselőházi interpellációnál, de akkor is az Apponyi válaszába szótt »ügy van«-okkal, és »helyeslés«-ekkel azt a látszatot igyekezett kelteni, mintha a válasz megnyugtató lett volna.

Ugyanebből az okból jellemző a Főváros szerepe is. »Fővárosi körök« az első napokban »megütközéssel« kommentálták az átadás híret, Bárczy polgármester pedig méltatlankodva nyilatkozott, hogy őt teljesen mellőzték a tárgyalások során, mikor azonban bevonták az ügybe, mindenhöz hozzájárult és különösen a kártérítés kérdését nem feszegette.

Évek során két érvet toltak előtérbe a kormányzati aktus védelmezői. Az egyik: a hatóság megtagadta a további játszási engedélyt a Nemzeti Színházról, tűzveszélyes volta miatt, a másik: az ilyen módon kényszerhelyzetbe került kultuszminisztérium nem válogathatott, hanem az egyetlen rendelkezésre álló módot el kellett fogadnia, különös tekintettel Apponyi Albert egy kissé könnyed megjegyzésére, mely szerint seholy sincs hely a Nemzeti Színház részére, már pedig »kormányozható léghajóra« nem szerelheti fel ezt az intézményt. Meg kell állapítanunk, hogy egyik érv sem felelt meg a valóságnak.

1. A Nemzeti Színházban nem tiltották be végleg az előadásokat. A Pesti Napló 1908 június 28.-i számában, tehát három nappal az egész ügy kipattanása előtt megjelent a Színházvizsgáló Bizottság döntése. A Bizottság Almády Géza tanácsnok elnöklete alatt úgy döntött, hogy mivel még egy esztendeig előadásokat fognak tartani a nem teljesen tűzbiztos színházban, erre az időre jobban kiépítik a vészkijárat rendszert a környező bérházakon keresztül. Ez a rendszer eddig is igen alapos volt, amit az is bizonyít, hogy a színházban a hetvenes években 1672 néző talált helyet, ekkor viszont már csak 966. A megszüntetett helyek a közlekedés biztonságosabbá tételét szolgálták. Ekkor, 1908-ban például minden három sort külön vaskorlát választott el egymástól, tehát minden három sornak külön bejárata volt a nézőtérre. Ilyen messzemenő elővigyázatosság mellett valóban lehetett volna még egy évig játszani a régi Nemzeti Színházban. Különösen, ha meggondoljuk, hogy egy évig nem is kellett volna, csupán egy hónapig, vagy addig sem, hiszen 1908 őszén Mäderék részére már lehetetlennek látszott a nyitás: a bukás elkerülhetetlen volt. Dehát épen ezért kellett sietni, hogy megőrizzék a folyamatos üzletmenet látszatát és így Mäderék is egyenrangú félként tárgyalhassanak.

2. Az állítólag szükséges intervallumhoz nem volt feltétlenül szükség a Népszínház bérbevételére. Más épületek is szobakerültek a rövid vendégzereplés céljaira, sőt akadt vállalkozó, aki új színház építését ajánlotta fel külön a Nemzeti Színháznak az építkezés idején tartandó vendéglátéka számára, hogy azután a továbbiakban koncessziót kapjon az

épületre. Ugyancsak nem igaz, hogy a teljes kilenc évi bérletet át kellett venni. Az elhangzott szakértői vélemények szerint fél évtől két évig terjedő időre lett volna szükség az építkezéshez.

»A nagy pajtában elvész az intim társalgási tónus« — panaszkolta 1908 július 3.-án a Pesti Hírlap. Ennek a megállapításnak a helyességét közel ötven év óta igazolhatja a Nemzeti Színház közönsége, melynek furcsa módon a III. emeletre kell jegyet váltania, ha igazán jó akar hallani. A »kulturális érdeket« tehát igenis sértette az intézkedés, ellentétben Apponyi állításával. Az új igazgató, Tóth Imre pedig, akinek az áldatlan feladattal meg kellett birkóznia, alig egy hónap után már jelentette, hogy: »sok a panasz a közönség részéről az átköltözés utáni helyáremelés és a kötelező ruhatár miatt«. A frivol módon beigért bevételi többletet tehát helyáremeléssel akarták előteremteni, a kötelező ruhatárra meg azért volt szükség, hogy meg lehessen fizetni Bálintnak és Mádernek az általuk tíz évre felvett és elköltött összegeket. Az első év végén a miniszter által jelzett többletbevétel helyett mintegy negyedmillió korona volt a hiány. Néhány év múlva, 1914-ben pedig egy minisztertanácsi jegyzőkönyv a következőket állapítja meg: »A Nemzeti Színház helyzetének kedvezőtlen alakulását az általános gazdasági helyzet sivársága mellett az intézetnek a Népszínház épületébe való átköltözése okozta . . . Legelsősorban nem teljesedtek be azok a várakozások, melyek a népszínházi nézőtér magasabb bevételi átlagához fűződtek. Kiderült . . . hogy a Nemzeti Színház publikuma ebben a másik épületben sem nagyobb a réginél . . . Emellett az új elhelyezéssel kapcsolatban az intézet (egyéb) kiadásai is tetemes összegekkel emelkedtek.« A jegyzőkönyv ezután felveti a Nemzeti Színház *bérbeadásának* a gondolatát. Csak azért veti ezt nyomban el, mert gyanítja, hogy nem akadna rá alkalmas vállalkozó.

Ez az első világháború előestéjén történt, 1914 június 11-én. Bálint Dezső időközben a kártérítési összegből kibérelte a Royal Orfeumot és meggazdagodott, Máder Rezső pedig később — jellemző módon — ismét az Operaház igazgatója lett.